

KYME BATI LİMAN NEKROPOLİSİ'NDEN MÖ 5. YÜZYIL MEZAR KONTEKSTİ

A 5TH CENTURY BCE TOMB CONTEXT FROM THE BATI LIMAN NECROPOLIS OF KYME

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 28 Şubat 2025	Received: February 28, 2025
Hakem Değerlendirmesi: 7 Nisan 2025	Peer Review: April 7, 2025
Kabul: 30 Mayıs 2025	Accepted: May 30, 2025

DOI: 10.22520/tubaar.1648663

Sümeýra SAVUR YILDIZ*

ÖZET

Bu makalede Aiolis Bölgesi'nin önemli kentlerinden Kyme'nin güneyinde yer alan nekropolislerden biri olan Batı Liman Nekropolisi'nde ortaya çıkartılan bir mezar buluntularıyla ele alınmıştır. Öncelikle bahsi geçen mezarın bulunduğu nekropolis ve bu alanda yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Pişmiş toprak figürinlerle ön plana çıkan bu mezarın konteksti belirlendikten sonra mezar buluntuları tipolojik, kronolojik ve ikonografik açıdan değerlendirilmiştir. Çalışmadaki ilk aşamada Kyme ve çevresinde yürütülen kazı çalışmalarında ortaya çıkarılarak yayınlanan buluntular incelenmiştir. Daha sonra Kyme ve yakın çevresindeki yerleşmelerde bulunan benzer tipolojideki örneklerle karşılaştırmalar yapılmıştır. İncelenen buluntuların mezar hediyesi olarak mezara bırakılması nedeniyle Kyme'de ölü gömme uygulamaları irdelenmiştir. Çalışma ele geçen kontekst doğrultusunda MÖ 5. yüzyıla tarihlenen mezarın Kyme kentinde ölü gömme adetlerinde mezarlara hediye olarak figürin bırakılması geleneğinin yaygın olduğunu göstermektedir. Özellikle Batı Liman Nekropolisi örneklerine baktığımızda çocuk ve kadın bireylerin mezar kontekstlerinde tanrı ve tanrıçalara adandığı düşünülen figürinlerin ön planda olduğunu görmekteyiz. Bu makale** ile mezar hediyelerinin ölü kültü ile ilişkisi ve kentin inanç sistemi hakkında Arkeoloji literatürüne katkıda bulunması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aiolis, Kyme, Batı Liman Nekropolisi, Pişmiş Toprak Figürin, Ölü Gömme Geleneği

* Doktora Öğrencisi., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale / Türkiye
e-posta: sumeyrasavur@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8142-1349

** Söz konusu çalışma tarafımdan yazılmakta olan doktora tez çalışmasının bir bölümünü oluşturmaktadır. Gerekli yasal izin Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile İzmir Müze Müdürlüğü tarafından tarafıma verilmiştir. Yardımlarından dolayı İzmir Arkeoloji Müzesi'nde görevli olan Müze Uzmanı Seval Konak'a teşekkürlerimi sunarım.

ABSTRACT

This article examines one of the necropolises, located south of Kyme an important city in the Aeolis Region specifically the Batı Liman Necropolis, where a grave find was uncovered. Firstly, the necropolis where the mentioned grave is located and the studies conducted in this area are discussed. After determining the context of this grave, which is notable for its terracotta figurines, the grave finds are evaluated from typological, chronological, and iconographic perspectives. In the initial phase of the study, the finds identified and published from the excavation works conducted in Kyme are examined. Subsequently, comparisons are made with similar typological examples found in Kyme and other cities. Because the examined finds were left as grave gifts, burial practices in Kyme are explored. The study demonstrates that the tradition of leaving figurines as gifts in graves was widespread in the burial customs of Kyme, particularly for graves dated to the 5th century BC, evaluated according to grave context. Especially when looking at the examples from the Batı Liman Necropolis, we see that figurines believed to be dedicated to gods and goddesses are prominent in the grave contexts of children and women. This article aims to contribute to the archaeological literature regarding the relationship between grave gifts and the cult of the dead, as well as the belief system of the city.

Keywords: Aeolis, Kyme, Batı Liman Necropolis, Terracotta Figurine, Burial Tradition

GİRİŞ

Kyme’de 2000’li yılların başlarından itibaren kentin etrafını çevreleyen nekropolislerde yapılan sondaj ve kurtarma kazıları sayesinde bu alanların yayılımı ve tarihsel süreci hakkında fikir sahibi olmaktadır. Kyme Nekropolislerinin genel olarak MÖ 7. yüzyıl – MS 4. yüzyıl gibi geniş bir tarih aralığında kullanım gördüğü tespit edilmiştir. Kentin güney ve doğusunda gerçekleştirilen kazılarda, Klasik Döneme tarihlendirilen çok sayıda mezar ortaya çıkartılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde nekropolislerle ilgili en erken Arkeolojik veriler kentin güneyinde yer alan Aytemiz Nekropolisi’ne aittir. Bu alanda Erken Demir Çağı’ndan Klasik Döneme kadar hem kremasyon hem de inhumasyon gömülerin yapıldığı farklı mezar tipleri açığa çıkartılmıştır. Nekropolis sanduka, pithos ve basit gömülerin yanında bir tanesi Klazomenai tipi pişmiş toprak lahit olmak üzere lahithlerden oluşmaktadır. Pişmiş toprak lahit, buluntu konteksti ve Klazomenai örnekleriyle karşılaştırılması sonucu MÖ 7. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmiştir (İren, 2008, s. 613- 637). Bu alanda Klasik Dönem’e tarihlendirilen tek örnek monolitik bir lahittir ve kontekstinden ele geçen alabastron doğrultusunda MÖ 4. yüzyılın başlarına tarihlendirilmiştir (İren, 2008, s. 623, fig. 34). MÖ 7. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanan Kyme’nin güney nekropolislerinden biri olan İDÇ Nekropolisi’nde tespit edilen 618 adet mezarın büyük çoğunluğu inhumasyon gömülerden oluşmaktadır. Alanda çok az sayıda kremasyon uygulamalarının yapıldığı urne mezarlar da ele geçmiştir. Mezarlar oyma sanduka, çatı kiremidi, basit toprak, taş sanduka, lahit, amphora ve pithos mezar gibi farklı mezar tipolojileriyle değerlendirilmiştir. Bu mezarların sayısal olarak en çok görüldüğü mezar tipi yapılan son çalışmalarda Oyma Sanduka Mezar olarak tanımlanan ancak makalede Taş Kapaklı Mezar olarak değerlendirdiğimiz mezarlardır. Mezar kontekstleri bu mezar tipinin İDÇ Nekropolisi’nde MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başladığını ve MÖ 4. ve 3. yüzyılda yoğun olarak tercih edildiğini göstermektedir (Lebe 2014, s. 13-21). Kyme’nin doğusunda yer alan Habaş Nekropolisi’nde açığa çıkartılan sınırlı sayıdaki gömülerde aynı tip mezarların MÖ 5. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başladığı belirtilmektedir. Tespit edilen iki mezar MÖ 4. ve 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Atila ve ark., 2015, s. 17). Kyme’nin doğusunda yer alan nekropolislerden Samurlu 877 Nekropolisi’nde ortaya çıkartılan 74 adet mezara ve bu mezarların kontekstlerine bakıldığında nekropolisin MÖ 4. yüzyılın ortasından MS 1. yüzyılın sonlarına kadar kullanıldığı belirtilmektedir. Kazı çalışmalarında kaydedilen mezarlar içinde en yoğun mezar grubunu kiremit mezarlar oluşturmaktadır. Taş kapama, taş sanduka, basit toprak (Ahşap), urne, pithos (çömlek), lahit ve kremasyon mezar diğer mezar tipleridir. Bu alanda tespit edilen mezarların en erken

örneklerini MÖ 4. yüzyılda kullanılmaya başlanan taş kapaklı mezarlar oluşturmaktadır. MÖ 3. yüzyıldan itibaren bu mezar tiplerinin diğer mezar tipleriyle birlikte kullanılmaya devam ettiği belirtilmektedir (Ürkmez, 2014, s. 354).

Batı Liman Nekropolisi Klasik Dönemde kullanılan alanlardan biri olup dönemin gömü şekli olan inhumasyon geleneğinin bu alanda yoğun bir şekilde uygulandığı anlaşılmaktadır. Buluntu kontekstleri değerlendirildiğinde, bu alanda MÖ 5. ve 4. yüzyıl mezarlarında lekyhtoslar mezar hediyesi olarak ön plana çıkarken MÖ 4. yüzyılın sonlarından itibaren ise unguentariumların yaygınlaştığı görülmektedir. Bu gömülerden, mezar hediyesi olarak kişisel eşyalar ve günlük kullanım kaplarının yanında çok sayıda figürin grupları ele geçmiştir. Terrakotta figürinler erken dönemlerden itibaren farklı stillerde ve farklı amaçlar için üretilmiştir. Nekropolislerden çok sayıda ele geçen Kourotrophos figürinlerinin bu mezarlara hediye olarak bırakıldığını kanıtlamaktadır. Doğum, bereket, koruyuculuk gibi özelliklerle ilişkilendirdiğimiz bu figürinler mezarlarda ön plana çıkmaktadır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular neticesinde bölgedeki terrakotta geleneği, üretimi, konu seçimi ve tipolojik özellikleri dikkate alınarak diğer kentlerden benzer ve farklı özelliklerinin neler olduğu sorularına yanıt aranmaktadır.

BATI LIMAN NEKROPOLİSİ

Kyme’nin yaklaşık 1 km güneydoğusunda yer alan Batı Liman Nekropolisi, günümüzde İzmir ili, Aliağa ilçesi, Çakmaklı Köyü, Kendirci Mevkiinde bulunan, K17. b3.4c pafta, 1205 no.lu parsel sınırları içerisinde yer almaktadır (Fig. 1). 2010 yılında İzmir Müze Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen sondaj çalışmaları sonucunda ortaya çıkan mezarların yoğunlaştığı alanlar göz önünde bulundurularak belirlenmiş olan koruma alanı içerisinde 2011 (Konak & Selçuk, 2012, s. 185-198; Foça, 2020, s. 197-210) yılında başlayan kurtarma kazıları 2013 yılında son bulmuştur. Kazısı yapılan alanda inhumasyon geleneği uygulanan toplam 315 adet mezar açığa çıkartılmıştır (Fig. 2). Alanda, doğudan batıya doğru uzanan bir eğim görülmekte olup bu eğim alanın doğu kesiminde kuzey-güney doğrultusunda uzanan ana kayadan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle nekropolisteki gömüler arazi şartlarına uyum sağlanarak ana kaya kütlelerinin arasına ya da sert kayaçlı zeminin içerisinde yapılmıştır. Bu alanda tespit edilen mezarların büyük bir kısmını ana kayanın düzeltilmesi ve oyulması suretiyle yapılmış mezarlar oluşturmaktadır. Ana kayanın derin ya da sığ oyularak yapılan mezar tekneleri kireçtaşı kapaklarla kapatılmıştır.

Figür 1Kyme ve Batı Liman Nekropolisleri Genel Görünüm / *General View of Kyme And Batı Liman Necropolis*

Söz konusu mezar tipi bu çalışmada ve doktora tezi çalışmasında taş kapaklı mezar olarak adlandırılmıştır. Kireç taşı kapaklarla üzeri kapatılan mezar tipi Aiolis Bölgesi genelinde Kyme nekropolislerinde ve Batı Liman Nekropolisleri'nde tercih edilen başlıca mezar tipidir. Myrina Nekropolisleri'nde bu mezar tipinin sayıca fazla olduğu belirtilmektedir (Pottier ve ark., 1887, s. 61, fig. 7-8). Kyme'de gerçekleştirilen kazılarda açığa çıkartılan bu mezar tipi için ortak bir terminoloji kullanılmamıştır. Dört Yıldız Nekropolisleri'ndeki örnekler için La Marca taş plakalarla örtülü gömü ifadesini kullanmıştır (La Marca, 2010, s. 405). Foça, İDÇ ve Batı Liman Nekropolislerindeki çalışmalarında Kireçtaşı Plaka Kapaklı Mezar tanımını tercih etmiştir (Foça, 2020, s. 198-200; 2018, s. 142). Çoğu araştırmacının Kireçtaşı Plaka Kapaklı/Kapama Mezarlar gibi tanımlarla karşılaşmakta olup plaka tanımının bu mezar türü için yetersiz kaldığı görüşündeyim. Bu mezarlar için kullanılan mezar kapakları boyut ve kalınlık olarak plakadan farklıdır. Batı Anadolu'daki Kuzeybatı Nekropolisleri üzerine yapılan geniş çaplı bir çalışmada araştırmacı Kyme örneklerini de ele alarak bu formda yapılan mezarlar için basit sanduka mezar tanımını kullanmıştır (Yağız, 2012, s. 305-306). Sanduka mezar, Batı Liman Nekropolisleri'nde de örneklerini gördüğümüz bir mezar tipidir. Batı Liman örneklerinde toprağa/anakayaya açılan dikdörtgen formda mezar teknesinin uzun ve kısa kenarlarına farklı yapı elemanlarıyla sandık formu verilmesiyle yapılmıştır. Sıkıştırılmış toprak üzerine ya da anakaya üzerine taş levhalarla oturtulan mezar teknesine bir ya da birden fazla taş

kapak kapatılmaktadır. Farklı bir örnekte anakayaya dikdörtgen formda açılan mezar teknesinin etrafına düzgün kesilmiş dikdörtgen formlu taşların tek sıra olmak kaydıyla örülmesiyle oluşturulmuştur. Bir başka örnekte de bir çocuk mezarında baş kısmı anakayaya desteklenen mezarın üç kenarına kiremitlerle sandık formu verilmiştir. Verilen örneklerde ortak özellik açılan mezarın farklı yapı elemanlarıyla sandık formu oluşturulması ve mezarların kireçtaşı kapaklarla kapatılmasıdır. Taş kapaklı mezarlar toprağa/anakayaya açılmış dikdörtgen formlu mezar tekneleri ve üzerine kapatılan kapaklardan oluşmaktadır. Mezar teknesi içinde herhangi bir malzeme kullanılmadan basit yolla oluşturulan mezar yapılarıdır. Makalede ele alınan Taş Kapaklı Mezarlar İDÇ Nekropolisleri üzerine yapılan son dönem çalışmalarında Oyma Sanduka Mezar olarak tanımlanmaktadır. Sert tüflü toprak içine açılan mezar çukurunun sanduka işlevi görmesi sebebiyle bu isimle adlandırıldığı belirtilmektedir (Lebe, 2024, s. 15-18). Ancak bu mezar tipinin tercih edilmesi ve özellikle İDÇ Nekropolisleri'nde yumuşak toprak içine yapılan örneklerinin sayıca fazla olması arazinin topografik yapısıyla ilgili olduğunu düşündürmektedir. Batı Liman Nekropolisleri İDÇ Nekropolisleri'nin batı yamacında nekropolisin devamı olarak yer almaktadır. Batıdan doğuya doğru eğimli bir arazi yapısına sahip olan bu alanın kuzeyinde anakaya kütleleri yüzeye çok yakındır. Doğal olarak mezarlar hem toprağa hem de anakaya içine yerleştirilmiştir. Bu konu hazırlamakta olduğum doktora tezinde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Klasik ve Hellenistik Dönemlerde yoğun olarak kullanılan Batı Liman Nekropolisi'nde inhumasyon geleneğinde yapılan taş kapaklı mezarlar dışında farklı tiplerde gömü yapıldığı tespit edilmiştir. Alanda ortaya çıkartılan diğer mezar tipleri: Anıt mezar, amphora mezar, basit toprak mezar, kiremit mezar, lahit ve taş sandık mezardır. Bu mezar tipleri de kendi içlerinde farklı teknik özellikler göstermektedir.

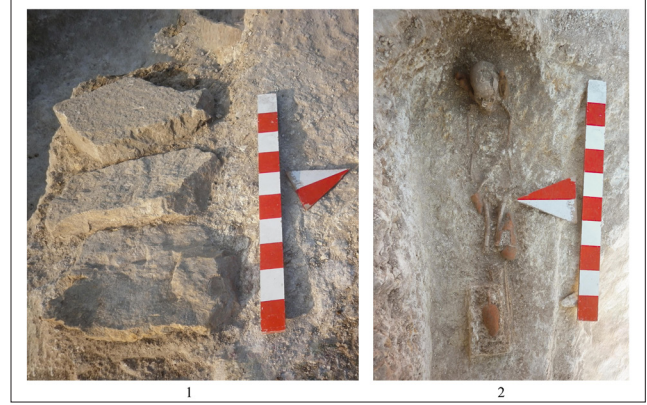
210 No.lu Mezar ve Buluntuları

Taş kapaklı (inhumasyon) mezar, Kyme nekropolislerinde sayısal verilere baktığımızda en çok karşımıza çıkan mezar tipidir. Mezar, 2012 yılı çalışmalarında H-16 olarak adlandırılan açmanın batı bölümünde ortaya çıkartılmıştır (Fig. 2). Tüflü bir kayaç içerisinde dikdörtgen sığ bir mezar teknesi oluşturacak şekilde yapılmıştır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan mezar 1,18 m uzunluğunda 0,70 m genişliğinde ve 0,30 m derinliğindedir. Mezar, baş kısmı doğuya gelecek şekilde sırtüstü yatırılan bireyin üzerine birbirine yakın boyutlarda, biçimsiz, üç adet kireç taşı kapak kapatılarak tamamlanmıştır (Fig. 3). Kafatası sağlam olan bireyin iskeleti kısmen korunmuştur. Buluntulardan ve iskelet ölçülerinden yola çıkarak ölen kişinin kadın (ergen) bir birey olduğu düşünülmektedir. Çalışmamızın konusunu oluşturan 210 no.lu mezar kontekstinde mezar hediyesi olarak üç adet kourotrophos figürini (kat. No 1, 2, 3), bir adet kadın protom (kat. No 4), bir adet ikili figürin (kat.

No 5), bir adet amphoriskos (kat. No 6) ve fincan (kat. No 7) ele geçmiştir. Buluntular kafatasının her iki yanına, sağ kol yanına, sol bacak yanına, iki bacak arasına ve ayakucuna gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

Figür 3

210 Numaralı Taş Kapaklı Mezar / *Stone Covered Tomb Number 210*

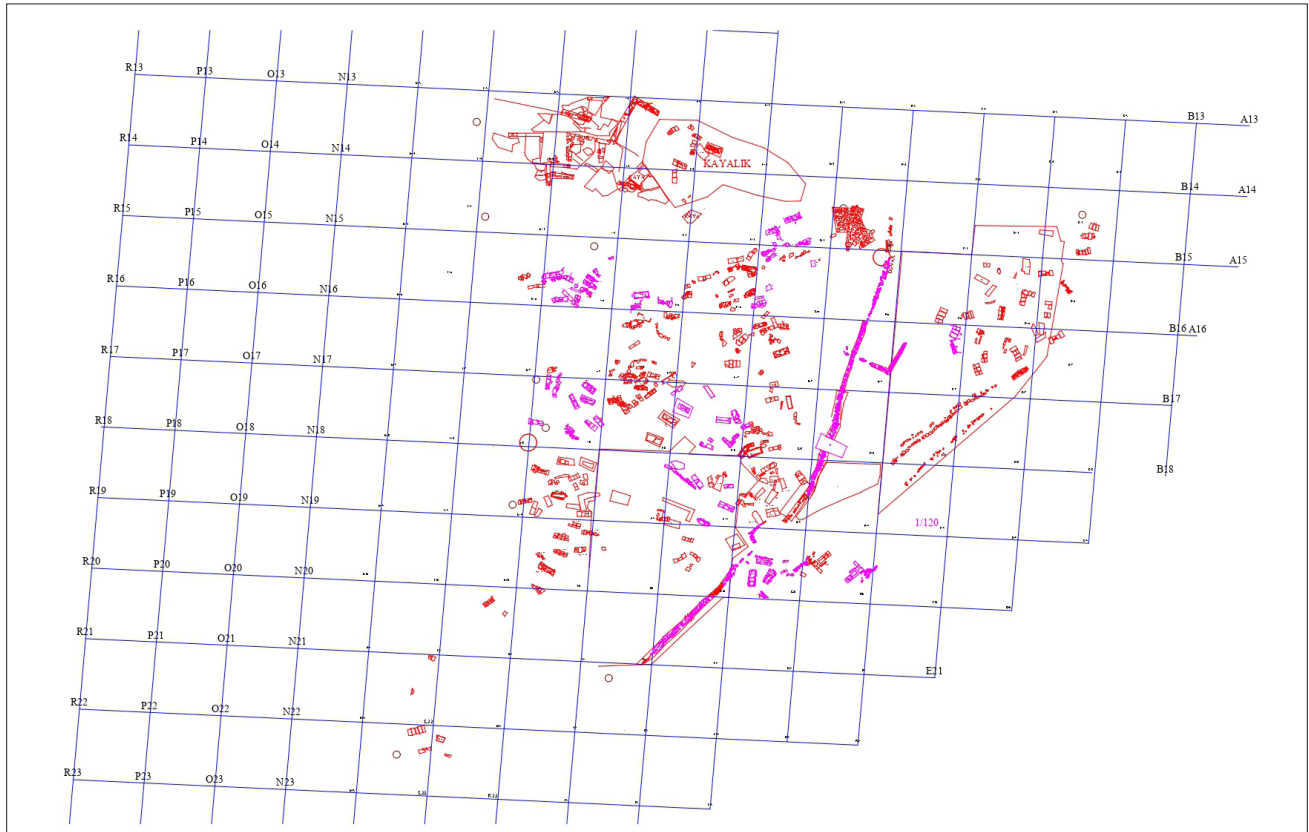

Kourotrophos Figürinleri

Mezar konteksti içinde, biri tam olarak korunmuş ikisi kırık ancak onarılarak tamamlanmış toplam üç adet pişmiş toprak Kourotrophos figürini ele geçmiştir. Bu üç figürinin ortak özelliği üçünün de oturur vaziyette olmaları ve baştan aşağıya doğru inen himationa sahip olmalarıdır. Khiton üzerine himation giyen kadınların örtündükleri himation saçları önde açık bırakacak

Figür 2

Batı Liman 1205 Parsel Planı / *Parcel Plan No. 1205, Batı Liman*

şekilde başı sarmaktadır. Başları karşıya bakar şekilde betimlenmiştir. Aralarında detay farklılıkları bulunan, kendi içlerinde farklı tipolojik özellikler gösteren bu figürinlerin renkleri genel olarak kırmızının tonlarıdır. Figürinler, dönemin üretim teknolojisine uygun olarak kalıp yapımı üretilmiş olup figürinlerin arka bölümleri özensiz bir şekilde düz olarak bırakılmıştır. İnce kum ve taşçık katkılı figürinlerin pişirme delikleri kaidenin altında bulunan açıklıktan sağlanmıştır. Yükseklikleri 13-8 cm arasında değişen figürinlerin kıyafet, duruş ve oturan taburenin benzer olduğu görülmektedir.

Kat. No. 1' de (Fig. 4/1) figürin alın kısmını açıkta bırakan tüm vücudunu saran bir hymationa sahiptir. Alnını taç gibi çevreleyen saçları kabartma şeklinde belirtilmiştir. Sağ ve sol kolu dizlerinin üzerinde bükülmüş ve kucağındaki bebeği desteklemektedir. Bebek, annenin kucağında bir yandan annenin sol göğsünü emmekte diğer yandan sol eliyle annenin sağ göğsünü tutmaktadır. Kadının elbisesi dizlerinin altında kıvrımlar oluşturmakta ve bacak detayları kıvrımların altında kaybolmaktadır. Bacakların hafif aralık bırakılmasıyla elbisenin iki bacak arasında oluşan kumaş potlukları yatay bir şekilde belirtilmiştir. Ayak bileğine kadar inen khiton hafifçe yukarıya çekilerek ayaklar belirginleştirilmiştir. Ayaklarının altında bir platform görülmektedir. Detaylar anlaşılır ancak belirgin değildir. Boyun kısmı kırık ele geçirilmiştir.

Kat. No. 2'deki kadın figürini (Fig. 4/2) Kat. No. 1 ile benzerlik göstermektedir. Kalıp yapımı olan figürin tam olarak ele geçmiştir. Yüz ve saç detayları net olarak izlenmektedir. Hymationun kıvrımları derin değildir. Başörtüsü omuzlarından aşağıya inip bacaklarının üzerinde toplanmıştır. Kadın iki elini dizlerinin üzerinde birleştirip alttan tuttuğu kucağındaki bebeği emzirmektedir. Bebek annenin kucağında bir yandan annenin sol göğsünü emmekte diğer yandan sol eliyle annenin sağ göğsünü tutmaktadır. Figürin sol kolun altından aşağıya doğru kırıktır.

Kat. No. 3'teki örnekte (Fig. 4/3) önceki örneklerden farklı olarak oturur pozisyonundaki kadının ayakucunda bağdaş kurmuş çıplak bir çocuk bulunmaktadır. Baş hafif bir şekilde yana doğru eğilmiştir. Sağ eliyle çocuğun sağ kolunu tutmakta olan kadın sol elini ise çocuğun başının üzerine koymaktadır. Kadının yüz ve saç detayları net olarak görülmektedir ancak gövdenin üst kısmında aşınmadan dolayı giysi detayları net görülmemektedir. Diğer örneklerde çocuk kadının kucağında betimlenirken bu örnekte çocuk annenin önünde oturur vaziyette betimlenmiştir. Kourotrophos figürinleri kadının çocuğu tutuş şekline göre farklılıklar göstermektedir. Yapılan araştırmalarda da bu farklılıklara göre belli tipolojilere ayrılmıştır. Rhodos'tan bir örnekte kadın çocuğu omuzunda taşımaktadır (Higgins, 1969, s. 64, Pl.22. fig.19). Smyrna'dan bir örnekte kadın kucağında sol

Figür 4

Figürinler / *Figurines*

koluna yaslanmış bir çocuk tutmaktadır (Leyenaar & Plaisier, 1979, s. 64. pl.22.121). Myrina'dan bir örnekte tahtta oturur vaziyetteki kadın figürünün kucağında çocuk oturur pozisyonundadır ve elleriyle çocuğu tutmaktadır. Besques farklı pozisyonlarda gördüğümüz bu örneklerin Kyme'den gelmiş olma ihtimali üzerinde durmaktadır (Mollard & Besques, 1963, s. 1. 7).

Kourotrophos sütannelik ve koruyucu/bakıcı annelik (Vernant, 1991, s. 217) anlamlarına gelmekle birlikte tanrılarla ilişkili bir sıfat olarak da karşımıza çıkmaktadır. Özellikle doğum, bereket ve koruyuculuk gibi kavramlarla ön plana çıkan tanrıçalarla özdeşleştirilmektedir. Birçok tanrı ve tanrıça Kourotrophos kimliği altında tapınım görmüştür. Mitolojide Artemis, kardeşi Apollon' a ilk süt veren ve bu nedenle bebekleri koruyan bir kimlik kazandığı için "Artemis Kourotrophos" olarak geçmektedir (Hadzisteliou-Price, 1978, s. 25). Ephesos Artemision'da ele geçen örneklerde emziren kadın betimlemeleri Artemis ile özdeşleştirilmiş ve tanrıçanın Kourotrophos olarak tapınım gördüğü belirtilmiştir (Soykal-Alanyalı, 2002, s. 171). Buna ek olarak, Ana Tanrıça Kybele'nin Kourotrophos özelliği taşıdığı bilinmektedir (Hadzisteliou-Price, 1978, s. 156-161). Kyme'de Arkaik Dönem'de Kybele Kutsal Alanı ile ilgili kalıntıların olması bu figürinlerin ana tanrıça kültüyle ilişkili olduğunu düşündürmektedir (Roller, 1999, s. 312). Aiolis Bölgesi genelinde Kybele kültleri yaygın olarak görülmektedir ve bu kültürler bazı merkezlerde kutsal alanlarla temsil edilen Tanrıçanın varlığı arkeolojik kanıtlarla ortaya konmuştur. Özellikle sikkeler üzerindeki betimlemeler Aiolis kentlerindeki Kybele kültü hakkında çıkarımlar yapılmasına olanak sağlamaktadır. Nekropolis kazılarında ele geçen Kybele kabartmaları sikkeler dışında tespit edilen önemli somut örneklerdendir (Reinach, 1889, s. 544; Bouzek, 1980, s. 131).

Kourotrophoslar kucaklarındaki çocukları ya da bebekleri farklı pozisyonlarda tutan, ayakta veya oturur vaziyette olan kadın heykelcikleridir. Mezopotamya, Mısır, Anadolu ve Akdeniz uygarlıklarında geniş bir coğrafyada yayılım gösteren Kourotrophos figürinleri önemli merkezlerde karşımıza çıkmaktadır.¹ Kourotrophos figürinlerini Tip A ve Tip B olarak sınıflandıran Besques'in yapmış olduğu çalışmada Tip A'da oturan kadın ya da tanrıçanın kucağında tuttuğu bebek kucakta otururken, Tip B'de kadın ya da tanrıçanın göğsünü emmektedir (Mollard-Besques, 1972, pl. 126-127). Aiolis kentlerinde aynı tipolojilere sahip örnekler Aigai (Dereboyu, 2012, s. 159-162, lev.37, kat.93-94-95), Myrina (Mollard-Besques, 1963,

s. 6, pl.5, Myrina 1138 ve 7, pl.5.c MYR 195), Larissa (Boehlau & Schefold, 1942, s. 31, taf. 6, nr. 4-5)'da ele geçmiştir. Prag Koleksiyonundaki Kyme örnekleri Akropoliste yer alan tapınağın etrafından ele geçmiştir (Dufkova, 1974, s. 136-139, pl.27, kat. No 9-17); Louvre Müzesi'nde sergilenen eserlerin ise nereden ele geçtiği bilinmemektedir (Mollard-Besques, 1972, s. 101, pl. A, c, d, f). Mendel çalışmasında Kyme'ye ait bazı örneklerin stil özellikleri bakımından Myrina ile benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir (Mendel, 1908, s. 441). Dufkova ise araştırmasında Kyme'ye yakın lokasyonlarda bulunan diğer kentlerle yapmış olduğu incelemede özellikle kil yapısı bakımından Myrina'ya yakın özellikler sergilediğini ancak bu üretimlerin yerel atölyelere ait olabileceğini ifade etmektedir. Tanagra ve Myrina örnekleriyle karşılaştırmalar yapan Dufkova, koleksiyondaki Kyme buluntuları (Dufkova, 1974, s. 137- 139) içinde diğer figürinlere göre sayısal olarak fazla olan Kourotrophos figürinlerini yüz ve saç stillerine göre ayrıntılı olarak incelemiş ve Kourotrophosların daha erken dönem olduğunu diğer grupların Hellenistik Döneme tarihlendirildiğini belirtmiştir.

Kat. No. 1 ve 2'deki örnekler bebeğin oturan kadının kucağında kadının göğsünü emme pozisyonuna göre Mollard-Besques'in yaptığı sınıflandırmaya göre tip B grubunda değerlendirilmiştir (Mollard-Besques, 1972, s. 100-102, pl. 126-127). Leiden Müzesindeki çocuk emziren kadın figürinleri MÖ 5. yüzyıla tarihlenen örneklerle paralellik göstermektedir (Leyenaar-Plaisier, 1979, s. 60-61, pl.20 fig. 108-111). Olynthos'ta nekropolde ele geçen aynı tipte bir örnek MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Robinson & Mylonas, 1939, s. 70-71, fig.25). İDÇ Nekropolisinde mezar dışında ele geçen Kourotrophos örneklerinden Tip II olarak sınıflandırılan kucağında çocuk emziren kadın figürini tipolojik ve stilistik özellikleri katalogtaki 1 ve 2 numaralı figürinlerle benzerlik göstermektedir. İDÇ Nekropolis'i'nde 2008 yılında yürütülen sondaj çalışmalarında 6 no.lu sondajda tespit edilen M1 no.lu mezarın Taş kapaklı bir çocuk mezarı olduğu belirtilmiştir. Mezar hediyesi olarak ele geçen kucağında çocuk taşıyan Kourotrophos figürini mezar kontekstine göre MÖ 5. yüzyıl ortaları MÖ 4. yüzyıl başlarına tarihlendirilmiştir (Küçükgüney & Tunç Altun, 2008, s. 57). Kyme'nin güney eteklerinde yer alan ve kazı çalışmaları sonlanmış olan İDÇ ve Batı Liman Nekropolisleri buradaki tepenin doğu ve batı yamaçlarında yer almaktadır. Batı Liman Kyme'nin Klasik ve Hellenistik Dönem'de yoğun olarak kullanılmış İDÇ Nekropolisi'nin güney ve güneybatı yönünde devamı niteliğindedir. Bu nedenle iki nekropol alanında yapılan karşılaştırmalar önemlidir.

¹ Kıbrıs örnekleri için bk. Winter, 1903, II, 155, 2; Burn-Higgins, 2001, s. 256-258, 266, pl. 144, fig. 2888; Lindos için bk. Blinkenberg, 1931, s. 490, pl.102, fig.2226-2230; 541-543, pl.103, fig. 2242-2243; 545, Pl.104, fig.2256; 693-694; Olynthos için bk. Robinson, 1933, s. 66, Pl.31-32, Nr.249-254; Sicilia için bk. Mollard-Besques, 1954, pl. LII, B 560, s. 80; Tanagra için bk. Thompson, 1966, s. 56; Tarsus için bk. Goldman, 1937, s. 275- 277, fig 28; Klaros için bk. Doğan, 2012, s. 233-236, kat. no 19-28; Pergamon için bk. Kielau, 2009, s.109-110, Taf.41B kat.349-357, 80 A kat.357.

Antik dönemde kadınların kutsallığı, doğum ve bereket ile özdeşleştirilmektedir. Yeni doğan/çocuk bireylerin çeşitli sebeplerle erken ölümleriyle bağlantılı olarak anne ve bebeğinin kutsal bir güç tarafından kutsanması dinsel anlamda önem arz etmektedir. Bu nedenle Kourotrophos figürlerinin tapınaklarda, kutsal alanlarda ve özellikle çalışmamızın da içinde geçen mezar kontekstlerinde yoğun olarak ele geçtiğini söyleyebiliriz. Kyme Kuzey Tepe Tapınak alanındaki sondaj çalışmalarında tespit edilen sarnıçta ve Kyme Ana Tanrıça Kutsal Alanında çok sayıda Kourotrophosa ulaşılmıştır (Dufkova, 1974, s. 124, 148). Bu figürler Kyme yakınlarında gerçekleştirilen birçok kurtarma kazısında açığa çıkartılan mezarlarda mezar hediyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. 37. Kazı Sonuçları Toplantısı'nda dönemin kazı başkanı La Marca tarafından yayınlanan "Kyme'deki Kültler ve Kutsal Alanlar" adlı çalışmada kentin kült ile ilişkisi değerlendirilmiş ve Kuzey Tepe Akropolisi'nde ele geçen Kourotrophos figürlerinin aynı zamanda kenti çevreleyen nekropolislerde tespit edildiğini belirtmiştir (La Marca, 2015, s. 216). İDÇ Nekropolisi'nde 2009-2011 yılları arasında mezar dışı buluntuları içinde Kourotrophoslar dikkat çekmektedir (Lebe, 2013, s. 76-90. lev. 3-5). Habaş Nekropolisi'nde yapılan çalışmalarda MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilen örneklerin yerel üretim olduğu ifade edilmektedir (Taşpınar, 2019, s. 78-80. lev. 12, 13). Kyme'nin yaklaşık 1200 m güneyinde, İDÇ Nekropolisi'nin yanındaki parselde yer alan Ege Gübre Kazılarında kadınların çocukları tutuş özelliklerine göre yapılan iki farklı tipolojinin görüldüğü örnekler, MÖ 5. yüzyıl- MÖ 2. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir (Çokoğullu, 2007, s. 11-20 lev. 2-4). Kyme'nin güneyinde Aliğa Bozköy'de yürütülmüş olan kazılarda MÖ 5. yüzyıla tarihli buluntuların üretim yeri Kyme, Myrina ve uzak da olsa Smyrna ihtimali üzerinde durulmuştur (Fırat, 2009, s. 23-39. kat. 1-8).

Kadın Protomu

Pişmiş toprak kadın protomları yarım figür ya da büst şeklinde üretilmiştir. Bazı araştırmacılar tarafından mask ya da kadın figürin başı olarak da adlandırılan protomlar, MÖ 6. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Robinson, 1933, s. 18, pl. 4.8; Kaplan, 2009, s. 302-306. kat. no 151-153; Şahin, 2021, s. 204. kat. no 1,3). En yaygın üretildikleri dönem MÖ 5. yüzyıl olan bu figürlerde arka kalıp kullanılmamıştır. Protomların sadece baş ve göğüsten yukarısı olmak üzere iki tipte örnekleri mevcuttur (Kaplan, 2009, s. 106). Arkaik Dönem protom örnekleri dönemin karakteristik özelliklerini yansıtırken özellikle bu dönemin protom örneklerinde dolgun yüz yapısı, alın üzerinde dizilmiş boncuk saç, sivri çene, arkaik gülümseme, badem gözler ve kaşların devamı sivri burun, kulak betimlemeleri eserlerde dikkat çekmektedir. Katalogtaki protom örneğinde (Fig. 4/4) kabartma levha şeklinde bir kadın başı görmekteyiz. Eserde omuzların gösterilmemesi, staphanenin örtü üzerine oturtulması

başın daha geniş ve hacimli görünümüyle ön plana çıkmaktadır. Aşınmadan dolayı yüz detayları net değildir. Başta bir taç gibi yükselen stephanenin altındaki örtü boyun kısmını açıkta bırakmaktadır. Eserin en dikkat çekici özelliği ciddi bir yüz ifadesine sahip olması ve örtünün altındaki yüzü çevreleyen saç tipinin daha doğal tasvir edilmesidir. Bu özellikler dikkate alındığında eseri MÖ 5. yüzyılın ortalarına tarihlendirmek doğru olacaktır. Eserin paralel örneklerini Gela (Uhlenbrock, 1988, s. 49-107. pl. 1, 1a – b, pl. 2, 2a –b, pl. 7, 7a – b), Rhodos (Higgins, 1954, fig. 678- 679), Tanagra (Winter, 1903, s. 243, 2-3, 5), Tenedos (Özkan, 1993, s. 105. kat. no 263), Miletos (Croissant, 1983, pl. 132, 207, pl. 36, 53) ve Assos (Tolun, 2002, s. 96. lev. XLVIII, kat. 87, 88) gibi önemli merkezlerde görmekteyiz.

Protomlar tapınak veya mezar buluntuları olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kadın ve çocuk mezarlarında ön plana çıkan bu figürler mezar kontekstlerinde oturan kadın figürinleri, oyuncak bebek figürinleri, hayvan figürinleri gibi objelerle birarada bulunması bu mezarların genellikle çocuk mezarlarına işaret etmektedir (Tolun, 2002, s. 36). Çalışmanın temasını oluşturan mezar kontekstinde yer alan figürinler içinde kadın protomu, oturan kadın figürini, çocuk emziren kadın figürinlerinin (Kourotrophos) birarada olması bu tezi güçlendirmektedir. Bu figürin grubuyla ilgili çalışmalar yeterli değildir. Bu yüzden üretim yerleri hakkında kesin bir görüş bulunmamakla birlikte Protomların kökeni hakkında farklı görüşler öne sürülmüştür. Işın, bu tiplerin MÖ 6. yüzyılın ortalarından itibaren Ege'de özgün bir tipolojiyle ortaya çıktıklarını ifade etmektedir (Işın, 2010, s. 5). Uhlenbrock Gela Kentinden 53 farklı tipolojide ele aldığı protomların kökenini Mısır etkili Fenike maskalarının oluşturduğunu iddia etmektedir (Uhlenbrock, 1988, s. 30). Tolun yaptığı çalışmada MÖ 5. yüzyılın ortalarına tarihlenen Assos protomlarının Rhodos kökenli olduğunu ve buradan ithal edildiğini belirtmektedir (Tolun, 2002, s. 35).

İKİLİ FIGÜRİN

Kompozisyon çıplak olarak verilmiş iki figürden oluşmaktadır (Fig. 4/5). Symposion etkinliği sırasında bir zemin üzerindeymiş gibi yarı uzanmakta olan iki katılımcı/symposiast² tasvir edilmiştir. Çift kalıptan üretilen figürinin içi boştur. Figürinin arka bölümü elle veya aletle düzeltilmiş alt kısmında buhar deliği mevcuttur. Yuvarlak yüz hatları ve yarı oturuş pozisyonu iki figürinin ortak özelliğidir. Sağdaki figür sağ kolunu yanında uzanan diğer figürün sağ omzuna atmış, sol

2 Eski Yunan kültüründe erkeklerin akşam yemeğinde biraraya gelerek eğlendikleri içkili etkinliklere symposion, bu etkinliğe katılanlara symposiast denmektedir. Bu etkinlikler erkekler arasında düzenlendiği için eserlerde erkek bireyler betimlenmektedir.

omzunu bir desteğe dayamıştır ve sol eli ile bir içki kabı tutmaktadır. Baş hafif arkaya doğru eğik ve sol omuz üzerinden hafifçe yukarıya doğru bakmaktadır. Her iki figürün de başı gövdeye boyun olmaksızın birleşmiş gibidir. Yüzlerinde alın, burun, çene ve dudakları abartılı bir biçimde şişkin verilmiştir. Gövdeye göre başları iri olan figürlerin başı kulak hizasına kadar saçsızdır. Soldaki figür sağ eliyle yanındaki figürün sakalını tutmaktadır. Başı yanındaki figürine doğru hafif sola dönüktür. Sağ bacağı dizden kırarak yere basmaktadır, diğer bacağı ise kıvrarak yere yatırmaktadır. Göğüs adaleleri oldukça belirgin, göbeği şişkin, cinsel organı belirgindir. Arka yüzeyde herhangi bir detaylandırma yoktur.

Symposion sahneleri Yunan sanatında vazo ve heykeltıraşlık eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Erken örnekleri MÖ VII. yüzyıl Korinth vazolarında symposion sahnelerinde, MÖ VI. yüzyılda mezar kabartmalarında cenaze yemeklerinde görülmektedir. MÖ 600'e tarihlenen Eurytios Krateri'nde bir symposion sahnesi resmedilmiştir (Bencze, 2010, s. 35). Thasos'tan bir şölen kabartmasında ölen kişiyi betimleyen bir örnek bulunmaktadır (Boardman, 2005, s. 67, res. 44). Symposion sahnelerinde kline üzerinde uzanmakta olan bireyler tipik bir duruşa sahiptir. Birey vücudunu sol yanına yatırarak alttaki sol bacak düz bir biçimde uzatılmış ve üstteki sağ bacak dizden hafifçe bükülmüş dik bir şekilde durmaktadır. Sol elde genellikle phiale, rhyton veya müzik aleti gibi değişkenlik gösteren bir nesne ya da bir kuş tutmaktadır. Elde tutulan müzik aleti Kıta Yunanistan'da şarkılara eşlik etmesi için yaygın olarak kullanılan lyra ya da lyra ailesinden telli bir çalgı olan barbitos olabilir (Mathiesen, 1999, s. 251).

Uzanmış pişmiş toprak symposiast figürinler Güney İtalya'dan Anadolu'ya kadar yayılım göstermektedir. Sparta kolonisi olan Tarantum MÖ VI. yüzyıldan itibaren bu tipte figürin veren yerleşimlerden biridir (Kingsley, 1979, s. 203-204; Mollard Besques, 1954, s. 59-65. kat. I). Örnekler çoğunlukla yüksek kline üzerinde uzanmaktadır ve kline üzerinde uzanan bireylerin ellerindeki nesne farklılık göstermektedir. Bu tipoloji Yunan kültüründe MÖ VI. yüzyılın sonundan itibaren görülmekte olup MÖ V. yüzyılın ortasında yoğun üretilmektedir. En önemli üretim yerlerinden olan Korinth'te MÖ VI. ve IV. yüzyıl symposion örneklerini görmekteyiz (Newhall Stillwell, 1952, s. 104). Hellenistik Dönemle birlikte yoğunluk azalmıştır (Dentzer, 1982, s. 168-81).

Higgins katalogtaki örneklerle benzer olan Rhodos çıkışlı olduğunu ifade ettiği Satyr figürinini MÖ 5. yüzyıla tarihlemektedir (Higgins, 1954, s. 159). Assos'ta benzer özellikler sergileyen, bir mezar buluntusu olan örnekte uzanmış yatar pozisyonda olan çıplak satyr yere yasladığı sol eliyle karnına bitişik duran şarap kadehini tutmaktadır (Tolun, 2002, s. 59, kat. no. 5, 6; Ağtürk & Arslan, 2015, s. 47).

Amphoriskos

Amphoriskos, krem ve yağ koymak için tasarlanmış minyatür amphora olarak tanımlanır (Sparkes & Talcott, 1970, s. 155). Bronz ve Demir Çağları boyunca üretimi yapılmış olan bu formların yerini aryballos, alabastron ve unguentarium gibi aynı amaçla kullanılan kaplar aldığı için çok yaygın bir form değildir (Berlin, 1997, s. 54). Atina Agorasında MÖ 6. yüzyıl başlarında sınırlı, MÖ 4. yüzyıl boyunca ağırlıklı olmak üzere siyah firnisli örnekler yer almaktadır (Sparkes & Talcott, 1970, s. 155. pl. 39, fig. 11). Bu formun siyah firnisli ve baskı bezemeli örneklerinin yanında kırmızı figür bezemeli örnekleri de bulunmaktadır (Sparkes & Talcott 1970, s. 157). Cam olarak üretilen amphoriskoslar ise MÖ geç 6. yüzyıl ve 5. yüzyılın karakteristik kaplarıdır (Eker, 2014, s. 108). Rotroff Atina Agorası'ndaki örneklerin mezar hediyesi dışında günlük kullanım amacıyla da üretildiklerini belirtmektedir (Rotroff, 2006, s. 160). Hellenistik Dönemin karakteristik formlarından olan Unguentariumların ilk örnekleri MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmaktadır. Özellikle kutsal alanlarda ve mezarlarda ele geçen bu formların yaygınlaşmasıyla birlikte MÖ 4. yüzyılın sonlarına doğru Amphoriskosların üretiminin azaldığını görmekteyiz.

Bu formların temel özellikleri zarif profilli ayak, yumurta biçiminde gövde, dar boyun, boyundan çıkıp omuzun her iki tarafında birleşen iki ince kulp ve lekythosu andıran dışa çekik ağız yapısıdır. Katalogta yer alan eser (Fig. 5/1) yuvarlatılmış, dışa çekik ve kalın ağız kenarlıdır. Dar ve yüksek boyunludur. Silindirik, dar ve yüksek gövde dip kısmına doğru daralarak inmektedir. En tipik özelliği düğme dipli olmasıdır. Küçük, düğme dip kısmının yarısı korunmuştur. Boyundan çıkan iki adet ince şerit kulp omuz üzerine bağlanmaktadır. Boyun ve kulplarda kırıklar olup onarılmıştır. Uzun ve ince bir form özelliği gösteren amphoriskosun benzer örnekleri Ephessos mezar kontekstlerinde görülmektedir (Evren & İçten, 1997, s. 44. şek. 13). Bu mezarlar MÖ 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmiştir. Atina Agorasından MÖ 5. yüzyıl ve MÖ 4. yüzyılın başlarına tarihlenen iki örnek şişkin gövdelidir. Teos Batı Nekropolisinde mezar buluntuları içinde ele geçen benzer form özelliklerine sahip kaideye doğru daralan üçgen gövdeli, küçük düğme kaideli amphoriskos MÖ 5. ve 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Foça, 2019, s. 158, kat. no. 160). Mylasa'da mezar kontekstlerinden ele geçen amphoriskoslar Geç Klasik ve Hellenistik Döneme tarihlendirilmektedir (Kızıl, 2009, s. 408-409. Resim 25, 26, 40, 111, 162, 165). Kyme İDÇ Nekropolisinde MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bir çocuk mezarında ele geçen amphoriskos benzer özellikler göstermektedir (Foça, 2018, s. 151, kat. no. 13).

Figür 5
Seramik Kaplar / Ceramic Pots

Tek Kulplu Fincan

Bu form yayınlarda farklı tanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Seyahat edenler için uygun bir form olduğu ifade edilen fincanlar geniş bir yayılım göstermektedir (Sparkes & Talcott, 1970, s. 70-76). Geometrik Dönem seramik formları arasında ön plana çıkan formlardan birisi de fincanlardır. Karya Bölgesinde yoğun olarak karşımıza çıkan fincanların öncü tipleri Miken ve Submiken seramiği olarak kabul edilmektedir (Arslan, 2007, s. 52, 54. res. 3-6). Bu formun Geometrik Dönem örnekleri Beçin (Akarca, 1971, s. 6. Lev. 1,1, Lev. 7, 26, 27), Ephessos (Evren & İçten, 1997, s. 49, şek. 12), Samos (Coldstream, 1968, pl. 64e) gibi merkezlerde ele geçmiştir. Özellikle bu dönem içerisinde farklı bezeme ve form özelliklerine sahip olması kronolojik gelişimi açısından önemli veriler sunmaktadır.

Katalogtaki form (Fig. 5/2) hafif yuvarlatılmış, dışa doğru açılan ağız kenarına, şişkin gövde profiline sahip ve düz diplidir. Ağız kenarından başlayan dikey tek kulp alt gövdeye kadar uzanmaktadır. İç ve dış yüzü kırmızı firnislidir. Bazı kaynaklarda maşrapa olarak sınıflandırılan formlar ile benzerlik gösterse de maşrapalara göre daha küçük boyutlu bir kap olması nedeniyle fincan olarak değerlendirilmiştir. Benzer örneklerini İDÇ Nekropolis'i'nde mezar kontekstlerinde görmekteyiz. Bir mezar kontekstinde yer alan paralel

bir örnek aynı mezarda bulunan gümüş bir Kyme sikkesi ile MÖ 5. yüzyıl içerisinde değerlendirilmiştir (Lebe, 2024, s. 88-89, kat. no. 173/1-2). Bir diğer örnekte İDÇ Nekropolis'i'nde bir mezar konteksti içinde yer alan diğer buluntular ışığında MÖ 325-320 yıllarına tarihlendirilmiştir (Foça, 2011, lev. 19 b-c). Bazı kentlerde günlük kullanım kapları arasında görülmeyen formun benzerlerinin kutsal alanlardan ele geçtiğini görmekteyiz. Düz dipli, halka kaideli, dışa çekik ağızlı ve tek kulplu Samos Heraion'u örnekleri Arkaik Döneme (Isler, 1978, s. 160) Knossos Demeter Kore kutsal alanı örnekleri ise MÖ 4. yüzyıl ile MÖ 2. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir (Coldstream, 1973, s. 27, 31, 35). Bu örnekler bize bu formların uzun yıllar kullanım gördüğünü göstermektedir.

DEĞERLENDİRME

Kyme ve çevresinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda ele geçen figürinler bu kentte MÖ 6. yüzyıldan itibaren terrakotta figürin üretiminin yapıldığını kanıtlamaktadır. Artemis ve Demeter gibi kadınlarla ilişkili tanrıçaların tapınaklarına adak olarak sunulan kadın figürinleri aynı zamanda kadın ve çocuk mezarlarında da yerini almıştır. Kourotrophos olarak tanımlanan çocuklu kadın figürinlerinin Kyme'de Kybele ile ilişkili olduğunu ve buna bağlı olarak çocukların koruyucu tanrıçası olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Kourotrophos figürinlerinin istatistikleri göz önüne alındığında bu figürinlerin Kyme'nin yerel üretimi olduğunu göstermektedir. Katalogtaki örneklerin Kyme ve çevresinde ele geçen örneklerde tespit edilen kıyafet, saç, duruş gibi stilistik özelliklerle örtüşmesi ve buluntu konteksti mezarı MÖ 5. yüzyılın ortalarına tarihlemektedir. Bu figürinler ergen (kadın) bireye ait olduğu düşünülen mezara diğer dünyada tanrıça tarafından korunması için bırakılmış olmalıdır.

Tanrıçanın koruyucu özelliği ile ilişkili olan Kourotrophoslar gibi protomlar da doğurganlık ve bakıcı tanrıçaları temsil etmektedir. Kutsal alanlarda ve mezarlarda ele geçen adak protomları ele geçtikleri yere göre ilişkilendirilmiştir. Kutsal alanlara kadınlar tarafından adakta bulunmak için bırakılan bu figürinler nekropolislerde de tercih edilmektedir. Mezarlara hediye olarak bırakılan bu formlar yine Kourotrophoslar gibi ölen çocuğa ölümden sonraki yaşamında eşlik etmesi ve onu koruması amacına yöneliktir. Ancak Aiolis genelinde ve Kyme'de yaygın bir tip olmadığı için Rhodos ve Assos gibi önemli kentlerdeki benzer özelliklere sahip kadın protom örnekleri ile karşılaştırma yapılmıştır. Yerel üretim olmadığını söyleyebiliriz. Arkaik gülümsemenin ortadan kalkmasıyla yüzün aşağıya doğru uzaması gibi özellikler ve paralel örnekler MÖ 5. yüzyılın ortalarına işaret etmektedir.

Mezar içinde günlük kullanım kaplarının bulunması Yunan kültüründeki inançlarla ilgilidir. Antik dünyada insanlar ölümü bir son olarak görmemektedir. Öldükten sonra yeni bir hayatın başlangıcı olduğu inancı ölü gömme adetlerini etkilemiştir. Bu nedenle mezarlara ölen birey için öbür dünyada belirli ihtiyaçlarını gidermek amacıyla bazı nesneler bırakılmıştır. Makalede ele alınan mezar içinde ele geçen fincanın bu amaçla bırakıldığını söyleyebiliriz. Fincanların günlük kullanıma uygun olmaları ve bu amaçla üretilmeleri nedeniyle formlarında sürekli bir gelişim izlenmemektedir. Ayırt edici form ve bezeme özelliklerine sahip olmaması bu formları geniş bir zaman dilimine tarihlendirmektedir. Bu nedenle diğer merkezlerin buluntu örnekleriyle karşılaştırılarak ve mezar konteksti göz önüne alınarak tarihlendirilmiştir.

KATALOG

Katalog No 1: Kourotrophos

Kazı Env. No: BTL.Env.1205-2012/203 (M.210/3)

Buluntu Yeri: Aliğa-Batı Liman, 1205 no. lu Parsel, H-16 Plankaresi, 210 no. lu Mezar.

Ölçüler: Y: 7,9 cm **G:** 2,5 cm **D:** 3,8 cm

Hamur Rengi: 5 YR 6/6 (Reddish Yellow) İnce kum ve mika katkılı. **Astar Rengi:** 5 YR 8/3 (Pink)

Teknik Özellikleri: Pişmiş toprak, çift kalıp ile üretilmiştir. İçi boş, tabanı açıktır.

Tanım: Oturan kadın figürünü. Baş kısmındaki kırık ile ele geçmiştir ve onarılmıştır. Baş ve yüz detayları net olarak görülmemektedir. Dikdörtgen bir tabure üzerinde oturan kadın başının üzerinden itibaren vücudunu kollarından aşağıya doğru örten bir hymationa sahiptir. İç giysi olarak kalın hatlara sahip khiton giymektedir. Sağ ve sol kolu dirseklerden kıvrılarak göğsünde yatan bebeği alttan tutar vaziyettir. İki elini birleştirmiş ve bebeğini emzirir pozisyonundadır. Ayaklarının altında bir platform görülmektedir. Elbise kıvrımları sık olarak betimlenmiştir.

Benzer Örnekler: Goldman 1936, fig. 28; Dufkavo 1974, s. 137-139, pl.27, T10, T17; Leyenear-Plaisier 1979, s. 60-61, pl.20 fig. 108-111; Mollard-Besques 1972, pl.127 b,e; Hadzisteliou-Price 1978, fig. 19, Robinson 1933, fig. 25.

Tarih: MÖ 5. yüzyılın ortaları

Katalog No 2: Kourotrophos

Kazı Env. No: BTL.Env.1205-2012/203 (M.210/4)

Buluntu Yeri: Aliğa-Batı Liman, 1205 no. lu Parsel, H-16 Plankaresi, 210 no. lu Mezar

Ölçüler: Y: 13,3 cm **G:** 5,3 cm **D:** 7,2 cm

Hamur Rengi: 5 YR 5/8 (Yellowish Red) İnce kum, az kireç ve bol mika katkılı gözeneksiz hamur **Astar Rengi:** 5 YR 8/2 (Pinkish White)

Teknik Özellikleri: Pişmiş toprak, çift kalıp ile üretilmiştir. İçi boş, tabanı açıktır.

Tanım: Oturan kadın figürünü. Figürin tam olarak ele geçmiştir. Dikdörtgen bir tabure üzerinde oturan kadın başının üzerinden itibaren vücudunu örterek kollarından

aşağıya doğru inen bir hymationa sahiptir. Yüz ve saç detayları net olarak izlenmektedir. Hymationun kıvrımları derin değildir. İki elini gövde ortasında birleştirmiştir ve kucağında bebeğini emzirmektedir. Bebek bu pozisyondayken bir yandan kadının sol göğsünü emmekte, diğer yandan sol eliyle kadının sol göğsünü tutmaktadır. Ayaklarının altında bir platform vardır. Tabure detayları net olarak izlenmektedir. Astar izleri figürünün yüzeyinde gözlemlenmektedir. Eser kırık ve eksik olarak ele geçmiştir. Onarılmıştır.

Benzer Örnekler: Goldman 1937, fig. 28; Dufkavo 1974, s. 137-139, pl.27, T10, T17; Leyenear-Plaisier 1979, s. 60-61, pl.20 fig. 108-111 Mollard-Besques 1972, pl.127 b,e; Hadzisteliou-Price 1978, fig. 19, Robinson 1933, fig. 25.

Tarih: MÖ 5. yüzyılın ortaları

Katalog No 3: Kourotrophos

Kazı Env. No: BTL.Env.1205-2012/203 (M.210/2)

Buluntu Yeri: Aliğa-Batı Liman, 1205 no.lu Parsel, H-16 Plankaresi, 210 no. lu Mezar.

Ölçüler: Y: 13,4 cm **G:** 4,3 cm **D:** 7 cm

Hamur Rengi: 7.5 YR 7/6 (Reddish Yellow) İnce kum ve bol mika katkılı. **Astar Rengi:** 7.5 YR 8/4 (Pink)

Teknik Özellikleri: Pişmiş toprak, çift kalıp ile üretilmiştir. İçi boş, tabanı açıktır.

Tanım: Oturan kadın figürünü. Yüz ve saç detayları net olarak görülmektedir. Baş örtüsü omuzlarından aşağıya doğru inmektedir. Figürünün gövde üst kısmında giysi detayları belirgin değildir. Ayak ucunda bağdaş kurmuş bir çocuk oturmaktadır. Kadın sağ eliyle çocuğun sağ kolunu tutmaktadır. Sol elini ise çocuğun başı üzerine koymuştur. Tabure detayları net olarak izlenmektedir.

Benzer Örnekler: Goldman 1936, fig. 28; Hadzisteliou-Price 1978, fig. 19. Dufkavo 1974, 136-137, pl.27, T9; Dereboylu 2012, lev.37, kat.95; Mollard-Besques 1954, s. 15, pl.127, XI B 89; Leyenear-Plaisier 1979, 60-61, pl.20 fig. 111

Tarih: MÖ 5.yüzyılın ortaları

Katalog No 4: Kadın protomu

Kazı Env. No: BTL.Env.1205-2012/203 (M.210/5)

Buluntu Yeri: Aliğa-Batı Liman, 1205 no.lu Parsel, H-16 Plankaresi, 210 no. lu Mezar

Ölçüler: Y: 7 cm **G:** 4,4 cm **D:** 3,2 cm

Hamur Rengi: 5 YR 6/6 (Reddish Yellow) İnce kum ve bol mika katkılı.

Teknik Özellikleri: Ön yüz kalıp yapımı arka boş.

Tanım: Kadın protomu. Örtülü başta taç (stephane) bulunmaktadır. Başörtüsü boynundan aşağı inmekte ve örtünün altında tek sıra dalgalı çizgi şeklinde saçları görülmektedir. Oval yüzlü, sivri çenelidir. Aşınmadan dolayı yüz detayları net olarak izlenmemektedir. Eser kırık olarak ele geçmiş olup, onarılmıştır.

Benzer Örnekler: Blinkenberg 1931: 601 no. 2492 Lev. 118; Higgins 1954: s.153, pl.74.563; Kaplan 2009: 108,

305, kat. 154-155, lev. 44-45; Mollard-Besques 1954: 38, pl. XXVII, B 219-220; Tavukçu 1999: 312, kat. 69-70 lev. 18; Tolun 2002, lev. XLVII res. 87; Winter 1903, s. 243, 2-3, 5; Croissant 1983, pl. 117, 178, 179; Uhlenbrock 1988, pl. 1, 1a - b, pl. 2, 2a -b, pl. 7, 7a - b
Tarih: MÖ 5. yüzyılın ortaları

Katalog No 5: İkili figürin

Kazı Env. No: BTL.Env.1205-2012/203 (M.210/1)

Buluntu Yeri: Aliğa-Batı Liman, 1205 no. lu Parsel, H-16 Plankaresi, 210 No. lu Mezar

Ölçüler: Y: 7,3 cm **G:** 12,2 cm **D:** 3,6 cm

Hamur Rengi: 5 YR 6/6 (Reddish Yellow) İnce kum ve bol mika katkılı, gözeneksiz hamur.

Teknik Özellikleri: Ön arka çift kalıp ile üretilmiştir. Boya ve astar izi korunmamıştır.

Tanım: Symposium sahnesinde çıplak iki erkek figürünü. Her iki figür de bir zemin üzerindeymiş gibi yarı yatar pozisyonundadır. Sağdaki erkek sağ elini yanındaki erkeğin sağ omzuna atmıştır, sol omzunu bir desteğe dayamıştır ve sol eli ile bir içki kabı tutmaktadır. Göbeği şişkindir. Soldaki erkek figürü sağ eliyle yanındaki erkeğin sakalını tutmaktadır. Soldaki erkek sağ bacağına dizden kırarak yere basmaktadır, diğer bacağına ise kıvrarak yere yatırmaktadır. Göğüs adeleleri oldukça belirgin. Soldaki erkeğin cinsel organı hafif belirgin. Her ikisinin de yüzünde gülümseme vardır. Arka yüzeyde herhangi bir detaylandırma yoktur. Eser kalıp yapımı olup tam olarak ele geçmiştir.

Benzer Örnekler: Ağtürk-Arslan 2015: 47, fig.22; Higgins: 1969: 96, pl. 46, no. 272; Robinson 1952: 222, pl.36, fig. 283; Tavukçu 1999, lev. 32, kat. No. 126; Winter, 1903, XI, s. 406, fig. 1.

Tarih: MÖ 5. yüzyıl

Katalog No 6: Amphoriskos

Kazı Env. No: BTL.Env.1205-2012/203 (M.210/7)

Buluntu Yeri: Aliğa-Batı Liman, 1205 no. lu Parsel, H-16 Plankaresi, 210 no. Lu Mezar.

Ölçüler: Y: 18 cm **AÇ:** 3 cm **DÇ:** 1,7 cm

Hamur Rengi: 7.5 YR 8/4 (Pink) Kum, mika katkılı.

Firnis Rengi: 2.5 YR 5/8 (Red)

Tanım: Yuvarlatılmış, dışa çekik ve kalın ağız kenarlıdır. Dar ve yüksek boyunlu, sivri, dar ve yüksek gövde dip kısmına doğru daralarak inmektedir. Küçük, düz dip kısmının yarısı korunmuştur. Boyundan çıkıp omuz üzerine bağlanan iki adet ince şerit kulpludur. Boyun ve kulplarda kırıklar olup onarılmıştır. Gövde altında vazo yüzeyinde yer yer aşınma ve kopmalardan dolayı deformasyon söz konusudur. Vazo yüzeyinde firnis boya izleri görülmektedir ancak yüzeyde tam olarak korunmamıştır. Eser kulplarında, boyunda ve kaideye kırıklarla ele geçmiştir ve onarılmıştır.

Benzer Örnekler: Evren ve İçten 1997: 44, şekil 4; Foça 2019: 158, kat. no. 160; Forbeck, 1998: 342, taf. 260.5; Hellström 1965: 67, pl. 12, no. 195; Kızıl 2009: 408-

409, res. 25; Rotroff 2006: 160-161, 300, fig. 68, 527; Sparkes-Talcott 1970: 316-317. lev. 39, 1150-1159

Tarih: MÖ 5. Yüzyılın ortaları

Katalog No 7: Tek kulplu Fincan

Kazı Env. No: BTL.Env.1205-2012/203 (M.210/6)

Buluntu Yeri: Aliğa-Batı Liman, 1205 no. lu Parsel, H-16 Plankaresi, 210 no. lu Mezar

Ölçüler: Y: 5,1 cm **AÇ:** 5,3 cm **DÇ:** 3,7 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 6/8 (Light Red) Kalsit, az mika katkılı. **Firnis Rengi:** 10 R 5/8 (Red)

Tanım: Yuvarlatılmış, ince ve hafif dışa çekik ağız kenarlıdır. Geniş ve derin, torba biçimli gövdelidir. Düz diplidir. Dikey yuvarlak kulbu vardır. Bezemesizdir. Daldırma yöntemiyle vazunun içi ve dışı firnis boyalıdır. Eser tam olarak ele geçmiştir.

Benzer Örnekler: Lebe 2024: 88-89, kat. no. 173.1-2; Vessberg, Westholm 1956, fig. 23, no. 21; Robinson, 211, pl. 149, no. 271; Sparkes -Talcott 1970, lev.46, no 1428-1429.

Tarih: MÖ 5. yüzyılın ortaları

KAYNAKÇA

- Ağtürk, T. Ş. & Arslan, N. (2015). *A terracotta treasure at Assos*. Ege Yayınları.
- Akarca, A. (1971). *Beçin altındaki eskiçağ mezarları*. *Belleten*, 35(137), 1-38.
- Arslan, N. (2007). Mersin Müzesinde sergilenen Karya kökenli kaplar. E. Öztepe & M. Kadioğlu (Ed.), *Coşkun Özgünel'e 65. yaş armağanı/Festschrift für Coşkun Özgünel zum 65. Geburtstag* (s. 52-54) içinde. Homer Kitabevi.
- Atila, C., Korkmaz, E. & Gürman, B. (2015). Kyme Doğu Nekropolü Mezar Tipleri. E. Okan & C. Atila (Ed.), *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan* (s. 13-27) içinde. Ege Yayınları.
- Bencze, A. (2010). Symposia Tarentina: The artistic sources of the first Tarentine banqueter terracottas. *BABesch*, 85, 25-41.
- Berlin, A. (1997). The Hellenistic and Roman pottery: The plain wares. S. C. Herbert (Ed.), *Tel Anafa, Journal of Roman Archaeology*, 10(2). (s. 1-246) içinde. Sharon C. Herbert.
- Besques, S. (1972). *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre-cuite grecs, étrusques et romains* (Vol. 3). Editions des Musées nationaux.
- Blinkenberg, C. (1931). *Lindos: Fouilles et recherches 1902-1914*. I. Walter de Gruyter.
- Boardman, J. (2005). *Yunan heykeli Klasik Dönem* (G. Ergin, Çev.). Homer Kitabevi.
- Boehlau, J. & Schefold, K. (1942). *Larisa am Hermos. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1902-1934 III*. Die Kleinfunde.
- Bouzek, J. (1980). *The Results of the Czechoslovak Expedition: Kyme II* (Vol. 2). Univerzita Karlova.
- Burn, L. & Higgins, R. A. (2001). *Catalogue of Greek Terracottas in the British Museum* (3). British Museum Press.
- Burr, D. (1934). *Terra-cottas from Myrina in the Museum of Fine Arts Boston*. A. Holzhausens Nachfolger.
- Coldstream, J. N. (1973). The jewellery and other small finds. J. N. Coldstream (Ed.), *Knossos: The Sanctuary of Demeter; The British School of Archaeology at Athens* (p. 130-176) içinde. The British School at Athens.
- Croissant, F. (1984). Les protomés féminines archaïques. *Dossier Histoire et Archéologie anc Dossiers (Les) de l'Archéologie Dijon*, 81, 39-43.
- Çokoğullu, S. (2007). *Ege Gübre Kazısı'ndan ele geçen pişmiş toprak heykelcikler* [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Dentzer, J. M. (1982). *Le motif du banquet couché dans le Proche-Orient et le monde grec du VIIe au IVe siècle avant*. Ecole Francaise de Rome.
- Dereboylu, E. (2012). *Aigai pişmiş toprak figürinleri* [Yayımlanmamış Doktora tezi]. Ege Üniversitesi.
- Doğan Gürbüz, E. (2012). *Klaros Kazılarında bulunmuş olan pişmiş toprak figürinler ve kültür açısından değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Doktora tezi]. Ege Üniversitesi.
- Dufkova, M. (1974). Terracottas. J. Bouzek (Ed), *Anatolian Collection of Charles University: Kyme I*. (p.103-164) in. Universita Karlova.
- Eker, F. (2014). *Kahramanmaraş Müzesi'ndeki cam eserler* [Yayımlanmamış Doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Ersoy, Y. E. (2004). Klazomenai: 900-500 BC. History and settlement evidence. A. Moustaka, E. Skarlatidou, M. C. Tzannes, & Y. E. Ersoy (Ed.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropolis and colony*. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, 20-21 October 2001. (s. 185-198) içinde. Thessaloniki.
- Evren, A. & İçten, C. (1997). Selçuk-Efes 3447 parsel kurtarma kazısı. *Birinci Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu*, 4-6 Eylül, (s. 41-50) içinde.
- Fırat, M. (2009). İzmir Arkeoloji Müzesi'nden bir grup terrakotta figürin. *CollAn*, 8, 171-198.
- Foça, S. (2011). *İzmir ili Aliğa ilçesi Kendirci Mevkii İDÇ Liman kurtarma kazısında ortaya çıkarılan bir grup mezarın incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Foça, S. (2018). Kyme İDÇ Nekropolisi'nden bir grup mezar. *Arkeoloji Dergisi*, 23, 143-164.
- Foça, S. (2019). *Teos Batı Nekropolisi: Mezar tipolojisi ve buluntular* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Foça, S. (2020). Kyme (Aiolis) Batı Liman Nekropolisi'nden Klasik ve Hellenistik Dönem mezarları. *TUBA-AR*, 27, 195-215.
- Forbeck, E. (1998). *Die Nekropolen von Milet: Die Grabungen 1901 bis 1909 und die Arbeiten der Jahre 1993 bis 1996* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ruhr-Universität Bochum.
- Goldman, H. (1937). Excavations at Gözlükule, Tarsus, 1936. *AJA*, 41(2), 262-286.
- Hadzisteliou-Price, T. (1978). *Kourotrophos: Cults and representations of the Greek nursing deities*. Brill Archive.

- Held, W. (2012). Tarsus Donuktaş Projesi. Y. Özdemir & A. Cerrahoğlu (Ed.), *II. Tarsus Kent Sempozyumu*, 15-17 Kasım 2012 (s. 197-199) içinde. Tarsus Belediyesi Yayınları.
- Hellström, P. (1965). Pottery of classical and later date Terracotta lamps and glass. Editorial Committee of the Swedish Institutes at Athens and Rome (Ed.), *Labraunda. Swedish excavations and researches*, 2(1). CWK Gleerup.
- Higgins, R. A. (1954). *Catalogue of the terracottas in the department of Greek and Roman Antiquities British Museum I; Greek: 730-330 B.C.* British Museum Press.
- Higgins, R. A. (1969). *Catalogue of the terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities.* British Museum.
- Hürmüzlü, B. (2003). *Klazomenai Akpınar Nekropolisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Hürmüzlü, B. (2004). Burial grounds at Klazomenai: Geometric through Hellenistic periods. *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropolis and Colony: Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, 20-21 October 2001* (s. 77-96) içinde. Thessaloniki.
- İşın, G. (2010). Patata Tepecik Akropolü Bey Evi Kazıları (2003-2007): Geç Arkaik-Erken Klasik Dönem terracottaları. *OLBA*, 18, 75-106.
- Isler, H. P. (1978). *Das archaische Nordtor und seine Umgebung im Heraion von Samos* (Vol. 4). R. Habelt GmbH.
- İren, K. (2008). The necropolis of Kyme unveiled: Some observations on the new finds. İ. Delemen, S. Çokay, A. Özdzibay & Ö. Turak (Ed.), *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. yaş armağanı* (s. 613-637) içinde. AKMED Yayınları.
- Kaplan, D. (2009). *Çanakkale Arkeoloji Müzesi Frank Calvert Koleksiyonu terrakotta figürinleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kızıl, A. (2009). 1990-2005 yılları arasında Mylasa'da kurtarma kazıları yapılan mezarlar ve buluntuları üzerinde genel bir değerlendirme. F. Rumscheid (Ed.), *Die Karer und die Anderen: Internationales Kolloquium an der Freien Universität Berlin* (p. 397-461) içinde. Bonn.
- Kielau, S. (2009). *Terrakotten aus Pergamon: Tonfiguren aus Wohnhäusern der Stadtgrabung* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Universität Münster.
- Kingsley, B. M. (1979). The reclining heroes of Taras and their cult. *California Studies in Classical Antiquity*, 12, 201-220.
- Konak, S. & Selçuk, T. (2012). Batı Liman 1205 parsel kurtarma kazısı 2011. 21. *Müze çalışmaları ve kurtarma kazıları sempozyumu*, 21, 185-198.
- Korkmaz, E., & Gürman, B. (2012). İzmir ili Aliaga ilçesi Bozköy Biçerova mevkii Kyme antik kenti doğusu sur dışı yapıları ve doğu nekropol kurtarma kazısı. 20. *Müze çalışmaları ve kurtarma kazıları sempozyumu*, 20, 69-93.
- Küçüküney, Z. & Tunç Altun, P. (2009). İDÇ Liman kurtarma kazısı (İzmir ili, Aliaga ilçesi, Çakmaklı köyü, Kendirci mevkii, 613 ve 68 parselere ait). 17. *Müze çalışmaları ve kurtarma kazıları sempozyumu*, 17, 53-74.
- Lebe, F. (2013). *İDÇ Nekropolü'nde 2009-2011 yılları arasında mezar dışından gelen figürinler* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Lebe, F. (2024). *Kyme Antik Kenti İDÇ Nekropolü ve buluntuları* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Leyenaar-Plaisier, P. G. (1979). *Les terres cuites grecques et romaines: Catalogue de la collection du Musée national des antiquités à Leiden* (Vol. 3). Le Musée.
- Marca, A. L. (2010). Kyme 2008 çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 31(4), 397-417.
- Marca, A. L. (2015). Eski ve yeni görünümüyle Aiolis Kymesi arkeolojik siti. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 36(3), 113-135.
- Mathiesen, T. J. (1999). *Apollo's lyre: Greek music and music theory in antiquity and the middle ages*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Mendel, G. (1908). *Catalogue des figurines grecques de terre cuite*. Typographie et lithographie Ahmet İhsan.
- Mollard-Besques, S. (1954). *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs, étrusques et romaines I (Musée National du Louvre): Époques préhellénique, géométrique, archaïque et classique*. Éditions des Editions Musées Nationaux.
- Mollard-Besques, S. (1963). *Musée National du Louvre Catalogue Raisonné des Figurines et Reliefs en Terre Cuite Grecques, Etrusques et Romaines. II Myrina*, Editions des Musées Nationaux.
- Mollard-Besques S. (1972). *Musée national du Louvre, Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs, étrusques et romains III, Époques Hellénistique et romaine*. Grèce et Asie Mineure.
- Mrogenda, U. (1990). Die figürliche Terrakotten: Ausgrabungen in Assos. *AMS*, 2, 35-54.
- Newhall Stillwell, A. (1952). *The potters' quarter, The terracottas. Corinth, 15(2)*. Princeton University Press.
- Özkan, T. (1993). *Tenedos Arkaik ve Klasik Nekropolü* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Pottier, E., Reinach, S. & Veyries, A. (1887). *La nécropole de Myrina*. Recherches archéologiques exécutées au nom et aux frais de l'École française d'Athènes.
- Reinach, S. (1889). Statues archaïques de Cybele découverts à Cyme (Eolide). *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 13, 543-562.

- Robinson, D. M. (1952). *Excavations at Olynthus: Terracottas, lamps and coins found in 1934 and 1938*. Johns Hopkins University Press.
- Robinson, D. M. & Mylonas, G. E. (1939). The fourth campaign at Olynthus. *American Journal of Archaeology*, 43(1), 48-77.
- Robinson, D. M. (1933). *Excavations at Olynthus: Mosaics, vases, and lamps of Olynthus found in 1928 and 1931*. Johns Hopkins University Press.
- Roller, L. E. (1999). *In search of God the mother: The cult of Anatolian Cybele*. University of California Press.
- Rotroff, S. I. (2006). *Hellenistic pottery: The plain wares*. The Athenian Agora (Vol. 33). Princeton University Press.
- Soykal-Alanyalı, F. (2002). Ephesos'ta bulunmuş olan bir terrakotta figürin ışığında kourotraphoi. R. Melul, V. Kacar, U. Demir (Ed.), *II. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 169-176) içinde. 17-30 Haziran.
- Sparkes, B. A. & Talcott, L. (1970). *The Athenian Agora: Black and plain pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B.C. Text and plates*. (Vol. 12). Princeton University Press.
- Şahin, M. (2021). Knidos Yuvarlak Tapınak terası pişmiş toprak adak protomları. *Olba*, 29, 189-226.
- Taşpınar, P. (2019). *Kyme Doğu Nekropolü (Habaş Kurtarma Kazısı 2010-2011 yılı) figürinleri* [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Tavukçu, A. Y. (1999). *Troas Bölgesi terrakotta figürinleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Thompson, D. B. (1966). The origin of Tanagras. *AJA*, 70, 239-246.
- Tolun, V. (2002). *Assos Batı Nekropolü 1988-1994 kazılarında bulunan pişmiş toprak heykelcikler* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Topuz, H. (2019). *İzmir ili Aliğa ilçesi 2015 yılı Nemport Limanı Kurtarma Kazısı terrakotta figürinleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Uhlenbrock, J. P. (1988). *The terracotta protomai from Gela: A discussion of local style of archaic Sicily*. Roma: L'Erma di Bretschneider.
- Ürkmez, Ö. (2014). Aiolis Kymesi'nden Samurlu 877 Nekropolisi. *Colloquium Anatolicum*, 13, 337-381.
- Vernant, J. P. (1991). *Mortals and immortals*. F. I. Zeitlin (Ed.). Princeton University Press.
- Vessberg, O. & Westholm, A. (1956). The Hellenistic and Roman periods in Cyprus. E. Gjerstad, E. Sjöqvist, A. Westholm & J. Lindros (Ed.), *The Swedish Cyprus Expedition*, 4(3). Swedish Cyprus Expedition.
- Winter, F. (1903). *Die Typen der figürlichen Terrakotten* (Cilt 3). Berlin-Stuttgart.
- Yağız, K. (2012). *Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. I. bin'de ölü gömme gelenekleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.

